

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
кафедра історії України

Сергій ОЛІЙНИК

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА
КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1945–1953 РР.)**

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Кам'янець-Подільський

2025

УДК 94(477)«1945/1953»(075.8)

ББК 63.3(4Укр)я73

Рекомендовано Вченою радою історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол №10 від 27 грудня 2024 р.)

Рецензенти:

- Завальнюк О. М. – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
- Криськов А. А. – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри інформаційної діяльності та соціальних наук Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя.

С 34 Олійник С.

Суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя України в повоєнний період (1945–1953 рр.). Навчально-методичний посібник [Електронне видання]. Кам'янець-Подільський: ПП Волощук, 2025. 26 с.

У навчально-методичному посібнику висвітлюються основні події та процеси, що торкаються суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя України в повоєнний період (1945–1953 роки).

Для здобувачів вищої освіти неісторичних факультетів першого (бакалаврського) рівня, а також тих, хто цікавиться історією України

УДК 94(477)«1945/1953»(075.8)

ББК 63.3(4Укр)я73

ВСТУП

Суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя України в повоєнний період (1945–1953 рр.) є змістовною складовою курсу «Історія та культура України», що вивчається здобувачами вищої освіти на неісторичних факультетах першого (бакалаврського) рівня.

Період вітчизняної історії 1945–1953 рр. надзвичайно складний і суперечливий. З одного боку, після перемоги над гітлерівцями та їх союзниками у населення України були сподівання на позитивні докорінні зміни в усіх сферах життя. Але ці сподівання виявилися марними. Влада не хотіла втрачати важелі впливу, що призвело до посилення сталінізму. Водночас це як і період трудового подвигу народу, котрий відбудував народне господарство, такі і завершення радянізації західних областей УРСР, поява блискучих досягнень в науці і мистецтві, так і поширення «жданівщини» та ідеологічних репресій.

Структура навчально-методичного посібника сформована наступним чином. Першу частину становлять загальні відомості: план, список джерел та літератури. Наступну структурну одиницю представляє основна хронологія подій. Далі представлено матеріал для опрацювання здобувачами вищої освіти, в якому розкривається сутність суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного життя України в повоєнний період (1945–1953 рр.). Після цього виокремлено перелік термінів і понять зміст яких потребує пошукових зусиль, а також постатей, щодо яких потрібно з'ясувати їх роль в історії повоєнного періоду України 1945–1953 рр. Завершується посібник переліком питань з теми для закріплення пройденого матеріалу.

План.

1. Суспільно-політичне життя.
2. Відбудова народного господарства. Соціально-економічний розвиток.
3. Освітні та культурно-мистецькі процеси.

Джерела та література

1. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). Київ: Альтернативи, 1999. (Україна крізь віки. Т.13).
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / переклад з англійської Н. Кочан, за ред. О. Турія. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005.
3. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / Відп. ред. В. В'ятрович. 2-е вид., випр. і доп. Львів: Центр дослідження визвольного руху, 2008.
4. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Геєць та ін.]. Київ: Ніка-Центр, 2011. Т.2.
5. История Украинской ССР в десяти томах. Т.9: Украинская ССР в период построения развитого социалистического общества (1945 – начало 60-х годов). Київ: Наукова, думка, 1985.
6. Історія України: курс лекцій: у 2 кн. Кн.2. – XX століття / Мельник Л.Г., Верстюк В.Ф., Демченко М.В. та ін. Київ: Либідь, 1992.
7. Історія України: нове бачення: у 2т. / під ред. В.А. Смолія. Київ: Україна, 1996. Т.2.
8. Історія України: Новітня доба: навч. посіб. / [В.М. Литвин, В.Ф. Колесник, А.Г. Слюсаренко та ін.]; за заг. ред. В.М. литвина. Київ: Академвидав, 2012.
9. Історія України: Хрестоматія / Упоряд. В.М. Литвин. Київ: Наукова думка, 2013.
10. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). Т.ІІІ. Новітній час (1914-2004). Кн. друга. К.: Альтернативи, 2005.
11. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква. Історичний нарис / Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 2001.
12. Нарис історії України XX століття / За заг. ред. акад. В.А. Смолія. Київ: Генеза, 2002.
13. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси / Дзьобак В.В., Іллюшин І.І., Касьянов Г.В., Кентій А.В. та ін. Київ: Наукова думка, 2005.
14. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939-1960-х роках / Центр досліджень визвольного руху. Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля»: Львів: Часопис, 2015.
15. Політична історія України XX – початку XXI ст. / Редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левинець (співголови) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2007.
16. Сірук Н. «Жданівщина» в Україні (друга половина 40-х – початок 50-х років XX ст.): монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2013.
17. Україна: політична історія XX – початок XXI ст. / Редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолій, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2007.
18. Українська культура: історія і сучасність: навч. посібник / За ред. Черепанової С.О. Львів: Світ, 1994.

I. ХРОНОЛОГІЧНИЙ МАТЕРІАЛ

- 15 березня 1945** – полковник держбезпеки Г. Карпов запропонував Й. Сталіну пан дій, який передбачав розгром УГКЦ
- 8 квітня 1945** – з'явилася стаття Я. Галана «З хрестом чи ножем»
- 11 квітня 1945** – органами НКВС було заарештовано митрополита УГКЦ Йосипа Сліпого
- 28 травня 1945** – у Львові створено Ініціативну групу на чолі з Г. Костельником
- 8-10 березня 1946** – проходив Львівський собор греко-католицького духовенства
- 15 березня 1946** – Рада Народних комісарів УРСР реорганізована в Раду міністрів УРСР
- Березень 1946** – Верховна Рада СРСР ухвалила закон про четвертий п'ятирічний план на 1946-1950 рр.
- Серпень 1946** – восьма сесія Верховної Ради УРСР ухвалила «Закон про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства Української РСР на 1946-1950 р.р.»
- 15-17 серпня 1946** – пленум ЦК КП(б)У, на якому М. Хрущов закликав розгорнути в республіці викриття буржуазно-націоналістичної ідеології
- 24 серпня 1946** – постанова ЦК КП(б)У «Про перекичування і помилки у висвітленні історії української літератури»
- 19 вересня 1946** – постанова ЦК КП(б)У «Про журнал сатири і гумору «Перець»
- 1 жовтня 1946** – постанова ЦК КП(б)У «Про журнал «Вітчизна»
- 20 жовтня 1946** – постанова ЦК КП(б)У «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи щодо їх поліпшення»
- 1946** – президентом АН УРСР обраний О. Палладін
- 3 березня 1947** – М. Хрущова усунуто з посади першого секретаря КП(б)У, а на його місце призначено Л. Кагановича
- Травень 1947** – постанова ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології»
- 20 червня 1947** – Рада міністрів УРСР впровадила податки для «куркульських господарств» в Західній Україні
- 29 серпня 1947** – постанова ЦК КП(б)У «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії Академії наук УРСР»
- 7 жовтня 1947** – постанова політбюро ЦК КП(б)У «Про перевірку виконання Спілкою письменників України постанови ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград»
- 21 жовтня 1947** – розпочалася операція «Захід», мета якої полягала у виселенні родин повстанців
- 14 грудня 1947** – постанова Ради міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) «Про проведення грошової реформи і відміну карток на продовольчі та промислові товари»
- 26 грудня 1947** – Л. Кагановича було відкликано з України до Москви, а першим секретарем КП(б)У знову став М. Хрущов
- 23 квітня 1948** – нарада у Львові, на якій було вирішено активізувати роботу чекістсько-пошукових груп для боротьби з ОУН і УПА
- 22 травня 1948** – постанова ЦК КП(б)У «Про стан заходів щодо поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) «Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі
- 20 вересня 1948** – вбито голову Ініціативної групи Г. Костельника
- 1948** – введено в дію газопровід Дашава – Київ.

1948-1950 – під керівництвом С. Лебедєва в Інституті електротехніки було виготовлено першу в Європі ЕОМ

1949 – ліквідовано Кабінет єврейської культури

1949 – завершено приєднання греко-католиків Закарпаття до РПЦ

5 вересня 1949 – постанова ЦК КП(б)У «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях Української РСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп»

16 грудня 1949 – першим секретарем КП(Б) було призначено Л. Мельникова

5 березня 1950 – героїчно загинув командуючий УПА, голова проводу ОУН Р. Шухевич

8 липня 1950 – новим командуючим УПА було обрано В. Кука

2 липня 1951 – в газеті «Правда» вийшла стаття «Проти ідеологічних перекручувань в літературі», в якій під критику потрапив вірш В. Сосюри «Любіть Україну»

II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД 1946-1953 РОКІВ ОЧИМА ІСТОРИКІВ, СУЧАСНИКІВ І МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

1. Суспільно-політичне життя

Україна: Політична історія XX – початок XXI ст.: Перемога над нацистською Німеччиною породила у суспільстві сподівання на поліпшення життя. Сталінський режим випробуваними методами прагнув якнайшвидше ліквідувати страхітливі наслідки війни, експлуатуючи патріотичні почуття людей. Разом з тим тривало зловживання владою, порушувалися елементарні людські права, придушувалися будь-які спроби інакомислення. Ескалація ідеологічної реакції, повернення репресій відбивали страх політичного керівництва перед тими «бацилами» свободи, які могли принести на радянський ґрунт воїни, що пройшли країнами Європи. «Холодна війна» із Заходом дозволяла надійно ізолювати населення країни від зовнішнього світу.

Керівники КП(б)У після закінчення війни насамперед звернули увагу на необхідність швидкого відновлення партійної організації. Це відповідало лінії, визначеній постановою ЦК ВКП(б) від 26 липня 1946 р. «Про зростання партії і про заходи щодо посилення партійно-організаційної партійно-політичної роботи з новоприйнятими у ВКП(б)». Якщо чисельність комуністів в Україні в липні 1945 р. становила 200 тис., то на початок 1953 р. – 728 тис. робітники і колгоспники становили приблизно половину її складу, а решту – службовці.

Історія України: нове бачення: Як і до війни, Сталін та його оточення тримали під пильним наглядом політичний розвиток в Україні, настійно примушували її партійних «прокураторів» давати «клятву вірності» московському центру, «виправляли» в разі потреби ситуацію. Для виховання партійних кадрів восени 1946 р. було створено Республіканську партшколу при ЦК КП(б)У з дворічним строком навчання, яку 1948 р. реорганізували в Київську вищу партійну школу з трирічним строком навчання.

Україна крізь віки: Наприкінці 1940-х рр. в Україні, як і в усьому СРСР, гучно відсвяткували ювілей «великого вождя». Газети і журнали захлиналися від потоку хвалебних епітетів. Преса називала його «творцем Української Радянської Держави, визволителем і збирачем українських земель».

Субтельний О., Жуковський: На внутрішньому відтинку виконавча влада формально належить Раді міністрів УРСР, реорганізований 15 березня 1946 р. з Ради Народних комісарів, однак фактично вся влада зосереджувалася в руках центральних органів уряду і партії в Москві, які через КП(б)У кермують життям республіки. Першим секретарем КП(б)У ще перед війною був Микита Хрущов, він же – з 1942 р. – голова уряду УРСР. За «помилки» у продовольчій політиці (вимога поставок голодуючій Україні), а також недостатній контроль за культурними процесами Микиту Хрущова 3 березня 1947 р. усунуто з поста першого секретаря КП(б) У. На його місце було призначено Лазаря Кагановича. Проте вже 26 грудня 1947 р. Каганович був викликаний до Москви, а Микиту Хрущова удруге призначено першим секретарем ЦК КП(б)У. У грудні 1949 р. його замінив Леонід Мельников. За директивами нового першого секретаря у 1949-1952 рр. із звинуваченнями в українському націоналізмі виключено з КП(б)У 22175 членів (приблизно 3%). У цьому періоді (1947-1954) Головою Ради Міністрів був Дем'ян Коротченко, вірний виконавець директив з Москви.

Укріпленню радянської влади слугували перші повоєнні вибори до Рад різних рівнів, що відбулися в 1946, 1947 і 1948 рр. Хоч вибори в той час прийнято було вважати успішними – у них, як правило, брали участь 99% виборців, а за обрання кандидатів у депутати, яких у бюлетенях не було більше одного, голосувало також не менше 99%. Їх результати не відбивали високого рівня «політичної зрілості» жителів міст і сіл. Виборами маніпулювали партапаратники (Авт.).

Україна крізь віки: Влітку 1946 р. відбувся перший пленум ЦК ВКП(б), на якому було намічено генеральну лінію партії на післявоєнний період і ухвалено низку постанов, що мали на меті відновлення радянських порядків, зокрема визначено курс на нову ідеологічну чистку. Її проведення Й. Сталін доручив членові Політбюро ЦК ВКП(б) А. Жданову. Ідеологічна кампанія була спрямована проти «буржуазної культури» та її носіїв. Які нібито зміцнили свої позиції в роки війни, на піднесення радянської, а насправді – російської культури й науки як альтернативи західній. Яка перебувала в стані розкладу і занепаду. Практична реалізація курсу партії у сфері культури ввійшла в історію під назвою «жданівщина».

Сірук Н. Жданівщина в Україні: Незабаром «жданівщина» перетворилася на культурну настанову, за якою всі радянські митці, письменники і інтелігенція у своїй творчості мали притримуватися основної лінії партії. Ця настанова передбачала переслідування митців, котрі відхилялися від цієї генеральної лінії. Доктрина Жданова торкнулася й української культури. Це кампанія, в ході якої піддано нищівній критиці діяльність інститутів історії України та історії української літератури, творчих спілок, редакцій газет і журналів, видатних діячів української культури. Установлювався жорсткий контроль за творчою й науковою діяльністю інтелігенції, над духовним розвитком суспільства загалом. Метою «жданівщини» в Україні було посилення контролю над творчими процесами в галузі культури, придушення національно-визвольного руху та будь-яких проявів української самостійницької ідеї. Початок ідеологічним кампаніям поклала постанова ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленінград» (серпень 1946 р.). У ній гурбо й несправедливо критикували творчість А. Ахматової та М. Зощенка.

Литвин В.М.: В Україні ідеологічні кампанії здебільшого мали характер боротьби з націоналізмом. Тон задала доповідь М. Хрущова на пленумі ЦК КП(б)У 15-17 серпня 1946 р. Хрущов закликав розгорнути в республіці викриття буржуазно-націоналістичної ідеології.

Україна крізь віки: Для проведення ідеологічної чистки в Україну був відряджений Л. Каганович. Значні зусилля більшовицької влади були направлені на витравлення історичної пам'яті українського народу. Наприкінці 1946 р. затвердили новий, ще більш наближений до російського, український правопис. Ігноруючи національні традиції українського народу, його історію та культуру, 31 листопада 1949 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалила нові атрибути державності (герб, прапор та гімн УРСР із прославлянням Й. Сталіна), які символізували Україну як залежну частину СРСР.

Сірук Н. Жданівщина в Україні: Уже в травні 1947 р. схвалено постанову ЦК КП(б)У «Про поліпшення ідейно-політичного виховання кадрів і про боротьбу проти проявів буржуазно-націоналістичної ідеології». Ідеологічні заходи негайно підкріплювалися адміністративно-каральними.

Литвин В.М.: 29 серпня 1947 р. ЦК КП(б)У видав постанову «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії України академії наук УРСР». У ній стверджувалося, що за 13 років існування інститут не розробив і не видав марксистко-ленінського курсу історії України. Вказувалося на те, що праці інституту містили грубі політичні помилки та перекозчення буржуазно-націоналістичного характеру. До них були віднесені: «Короткий курс історії України» під редакцією С. Білоусова, К. Гуслистого, М. Петровського, М. Супруненка, Ф. Ястребова, «Нарис історії України» під редакцією К. Гуслистого, М. Славіна. Ф. Ястребова, перший том чотиритомної «Історії України» під редакцією М. Петровського, в якому виклад подій доводився до 1654 р. перелічені історики звинувачувалися у відродженні «реакційних вигадок» В. Антоновича і М. Грушевського. Замість того, щоб розглядати минуле України у тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу, вказувалося у постанові, науковці інституту пішли шляхом українських буржуазних націоналістів, дотримуючись настанов «Історії України-Руси» М. Грушевського.

Апарат ЦК КП(б)У негайно розгорнув навколо цієї постанови масштабну пропагандистську роботу. Передбачалося провести загальні збори АН УРСР, збори науковців по інститутах гуманітарного профілю, активи інтелігенції в обласних містах республіки, учительські збори в усіх районах, загальні збори викладачів та студентів у відповідних за спеціалізацією вузах. Окремі заходи здійснювалися по міністерству освіти й міністерству культури УРСР. У вузах запроваджувався контроль за викладачами, у т. ч. шляхом стенографування лекцій. У наставники українським історикам були призначені вчені АН СРСР відповідного профілю. Вони зобов'язувалися, перш за все, обговорювати три теми: виникнення класів і формування класів і націй у східних слов'ян; роль і значення Запорозької січі в історії українського народу; козацька старшина й селянські маси у національно-визвольній війні під проводом гетьмана Б. Хмельницького. Від грудня 1947 р до лютого 1948 р. у Москві за участю українських істориків під головуванням Б. Грекова відбувалися дискусії з приводу періодизації і плану-проспекту короткого курсу історії України. Підготовка тексту цієї книги проводилася під безпосереднім контролем ЦК КП(б)У.

Україна: політична історія: 16 вересня 1947 р. розпочався пленум Спілки радянських письменників України, який розглянув питання виконання постанов про журнали «Звезда» і «Ленинград». Обвинувачені в націоналізмі публічно «спокутували» гріхи. Найбільше нападків зазнав Ю. Яновський за свій роман «Жива вода». Після цього було знищено 20 тис. примірників випущеної книги. 7 жовтня 1947 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про перевірку виконання Спілкою письменників України

постанови ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград». У документі вказувалося, що рішення ЦК ВКП(б) Спілкою сприйняті формально, а її члени «опинилися фактично на позиціях обивателів і до останнього часу не було гострих і різких ухилів націоналістичного характеру, буржуазних перекинувань у творах окремих письменників».

Литвин В.М.: Йдучи слідами Кремля ЦК КП(б)У теж прийняв ряд регресивних постанов: «Про перекинування і помилки у висвітленні історії української літератури» (24 серпня 1946 р.), «Про журнал сатири і гумору «Перець» (19 вересня 1946р.), «Про журнал «Вітчизна» (1 жовтня 1946 р.), «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи щодо їх поліпшення» (20 жовтня 1946 .) та «Про стан заходів щодо поліпшення музичного мистецтва на Україні у зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) « Про оперу «Большая дружба» В. Мураделі» (від 22 травня 1948 р.).

У серпні 1947 р. до Л. Кагановича надійшов лист – донос від членів Спілки письменників України, занепокоєних «небезпечними поглядами серед деякої групи українських письменників. У листі фігурували А. Малишко, П. Панч, Д. Косарик, С. Крижанівський, І. Нехода.

Переслідування української культури досягли апогею 2 липня 1951 р., коли газета «Правда» опублікувала статтю «Проти ідеологічних перекинувань у літературі». На вістрі розносів опинився вірш В. Сосюри «Любіть Україну» (написаний в 1944 р.). До вірша було важко причепитися: у ньому фігурували і братні народи, і багряний шум стягів. Однак ідеологічні майстри не розгубилися. «Правда» писала: «Не таку Україну оспівує у своєму вірші В. Сосюра. Під такою творчістю підпишеться будь-який недруг українського народу з націоналістичного табору, скажімо, Петлюра, Бандера та ін.», «У вірші немає образу, безмірно дорогого для кожного справжнього патріота, образу нашої соціалістичної Батьківщини, Радянської України».

Україна: нове бачення: Усього за період 1946-1951 рр. було ухвалено 12 партійних постанов з ідеологічних питань. Цькували не лише письменників. Представниками «антинародного, формалістичного, згубного для радянської музики напрямку» були такі українські композитори як Б. Лятошинський, М. Колеса, М. Вериковський, Г. Тарнов.

Не обминули Україну й наслідки «лисенківщини». Після того, як «народний академік» Т. Лисенко 31 липня 1948 р. на сесії Всесоюзної академії сільсько-господарських наук ім. Леніна оголосив генетику «реакційною наукою», в Україні почалася «чистка» серед науковців. З кафедр вищих навчальних закладів було звільнено чимало фахівців, які не розділяли поглядів Т. Лисенка.

Наприкінці 1948 р. в Україні, як і по всьому СРСР, було розгорнуто боротьбу проти «низькопоклонства перед Заходом», а згодом – проти «космополітизму». Ця кампанія особливо посилилася після публікації в газеті «Правда» редакційної статті «Про одну антипатріотичну групу театральних критиків» (28 січня 1949 р.). Відомі літератори єврейського походження (О. Борщагівський, І. Стебун, Є. Адельгейм та ін.) були звинувачені в антипатріотизмі, в схиланні перед культурою Заходу, в замовчуванні зв'язків культури українського і російського народів, в інших гріхах».

Литвин В.М.: У березні 1949 р. відбувся пленум правління Спілки письменників України. «антипатріотів» звільняли з роботи, засуджували, висилали у віддалені райони. У формі звинувачення завжди фігурували єврейський націоналізм (сіонізм) і шпигунство на користь закордонних розвідок. Боротьба з «космополітизмом» особливої шкоди завдала АН УРСР. У січні 1949 р. президія АН УРСР звернулася до першого секретаря ЦК Л. Мельникова з листом, в якому пропонувалося ліквідувати Кабінет

єврейської культури. Кабінет єврейської культури було ліквідовано, а в усіх академічних установах почалася чистка, яка істотно позначилася на якості наукових кадрів.

Організація Українських націоналістів і українська Повстанська Армія: Сталінський режим, не зумівши до кінця війни з Німеччиною ліквідувати український самостійницький рух і його бойову силу – УПА, у мирний час зосередив величезні сили для придушення спротиву українських повстанців та підпільників. Офіційний Кремль усвідомлював, що діяльність ОУН і УПА перешкоджатиме радянській заходній області України, негативно впливатиме на настрої всього західноукраїнського народу, справлятиме неприємне враження на світову громадськість.

Тим часом у керівних колах українського визвольного руху хоча й відчувалося певне занепокоєння з приводу того, що по закінченні війни не сталося зіткнення СРСР з його західними союзниками, проте чітко простежувалося тверде прагнення продовжити боротьбу з московським більшовизмом. Не зважаючи на значну перевагу Москви у силах і засобах, проводирі українського визвольного руху оптимістично дивилися у майбутнє. Не залишалася поза увагою можливість того, що самостійницькі змагання українців зможуть отримати допомогу ззовні, від західних демократій. Особливі сподівання пов'язувалися з промовою У. Черчіля у Фултоні у березні 1946 р.

Проте з огляду на міжнародні відносини після війни реальні можливості підтримки ззовні українського визвольного руху виглядали мало обнадійливими. Не справилися і надії на національні революції поневолених народів СРСР. Треба було рахуватися з тим, що ОУН і УПА не вдалося втягнути в орбіту боротьби проти радянського ладу народні маси центральних, південних та східних районів України. Отож з низки об'єктивних причин сили українського визвольного руху, обмежуючи свою діяльність переважно західним регіоном, залишилися сам на сам з величезною міліарною потугою, якою був на той час Радянський Союз.

Уроки боротьби з ОУН і УПА в 1944-1945 рр. показали, що тільки військовою силою зламати опір повстанців буде важко. Необхідно було домогтися ліквідації масової бази визвольного руху в західному регіоні, знешкодити націоналістичне підпілля, а потім шляхом наступальних операцій проти ізольованих формувань УПА добитися їхнього розгрому. Як завжди, більшовики надавали величезне значення агітаційно-пропагандистській діяльності тим, щоб підірвати у повстанців і підпільників віру у можливість чинити опір радянській владі, повернути на свій бік місцеве населення. Тоталітарний режим був здатний залучити для придушення самостійницького руху не лише ВВ НКВС, а й прикордонників, регулярні частини Червоної армії, дислоковані у західному регіоні, а також бійців створюваних на місцях численних винищувальних батальйонів «стрибків».

Патриляк І.: Період від пізньої осені 1945 до весни 1946 р., згідно задумами керівників компартії УРСР, мав стати часом остаточного розгрому УПА і знищення підпілля ОУН. Кремлівська верхівка планувала 10 лютого 1946 р. провести перші повоєнні вибори до Верховної Ради СРСР, які мали продемонструвати світові повну підтримку радянської влади в усіх регіонах гігантської держави. Було покладено завдання придушити активний опір до виборів і забезпечити потрібний результат у бунтівних областях.

Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: Вже наприкінці 1945 р. радянське керівництво України було стурбоване тим, що ОУН і УПА

відмовилися від відкритих боїв, посили диверсійну і терористичну діяльність, звернули особливу увагу на виявлення й нищення агентури НКВС-НКДБ в лавах визвольного руху.

У Москві і Києві не творили ілюзій з того, що проведення виборів у західному регіоні України відбудеться без ускладнень. Там розуміли, що їхні плани зустрінуть рішучий опір сил визвольного руху. Було вирішено вперше залучити значні сили Радянської армії, дислоковані у Львівському і Прикарпатському військових округах.

У січні-квітні 1946 р. на території західних областей було розміщено понад 3500 гарнізонів частин Радянської армії, не рахуючи військ НКВС. До цих сил залучили 3593 винищувальних батальйонів (63 тис. осіб).

Проте, за даними НКВС УРСР, тільки в продовж 9-10 лютого 1946 р. у західних областях було обстріляно 26 гарнізонів військ НКВС і Червоної армії, заміновано 5 виборчих діляниць та дві ділянки залізниці, зафіксовано 28 випадків розклеювання антирадянських листівок, 15 випадків руйнування лінії зв'язку.

У відповідь на це сильного удару було завдано по формуваннях УПА й підпіллю ОУН. Критичне становище створювалося на багатьох теренах, де війська Радянської армії і НКВС атакували позиції ОУН та УПА. Проте у ході боїв взимку-навесні 1946 р. сили визвольного руху не були остаточно зломлені і вкотре продемонстрували здатність до швидкого відновлення боєздатності.

Провали радянської сторони у протиборстві з ОУН та УПА значною мірою зумовлювалися не тільки прорахунками МВС-МДБ, а й були наслідком вмілих дій повстанців і підпільників.

Головна команда УПА дійшла висновку, що можливості ведення в найближчий час широкомасштабної повстансько-партизанської боротьби проти переважаючих сил комуністичного режиму практично вичерпані. УПА повинна форми широкої повстанської боротьби замінити на підпільно-конспіративну діяльність. Перехід до боротьби у збройному підпіллі застав більшовиків зненацька. Відділи УПА зобов'язували діти не сотнями, а чотами, роями, партизанськими ланками. Через деякий час радянська влада усвідомила ефективність змін в тактиці УПА.

Напрями й тактичні засоби збройної боротьби були досить різноманітними: несподівані напади на гарнізони й пости МВС; наскоки на центри перебування компартійних-радянської адміністрації, засідки на шляхах і біля в'їзду в населені пункти; нищення комунікаційних споруд та засобів зв'язку; саботажні акції, в т. ч. і руйнування промислових об'єктів, адміністративних споруд, виробничих приміщень, клубів; оборона сільського населення від каральних акцій МВС, звільнення його від арештів і збирання різних податків; замахы на співробітників МВС та МДБ на представників партійних і радянських органів, на тих осіб, з числа місцевого населення, котрі співпрацювали з радянською владою. Об'єктами дій були і окремі військовослужбовці або невеликі групи бійців і командирів Червоної армії.

За даними ВВ МВС СРСР, впродовж 1946 р. в західних областях України було вчинено 1619 акцій з боку ОУН і УПА (диверсій – 75; нападів на радянські адміністративні установи – 50, співробітників та бійців МВС і МДБ – 78 і т. п.).

Патриляк І.: Найбільш резонансною збройною акцією підпілля весняного періоду стала атака на колону, в якій пересувався командувач 38-ї армії генерал К. Москаленко і член війська ради генерал О. Єпішев.

На початку червня 1947 р. Л. Каганович отримав особисто від Сталіна вказівку негайно покінчити зі збройним підпіллям. Керівники республіканської компартії

прийшли до висновку про необхідність максимально прискорити колективізацію в регіоні, яка єдина могла придушити повстанський опір. 20 червня 1947 р. Рада міністрів УРСР впровадила драконівські податки для «куркульських господарств» (куркульські всі, які не входили до колгоспів) західних областей. Високий рівень податку змушував людей писати заяви про вступ до колгоспів.

Відповіддю на опір підпілля стали масові депортації населення. 21 жовтня 1947 р., о 6.00, розпочалася операція «Захід», під час якої на Схід СРСР належало виселити родини повстанців. Протягом двох тижнів було депортовано 26644 сім'ї в складі 76192 осіб, з яких понад 57000 становили жінки і діти.

Україна: політична історія: Всього за 1944-1953 рр. із Західної України (крім Закарпатської області) виселено 65906 сімей загальною чисельністю 203662 особи.

Патриляк І.: Колективізація і депортації посилювалися безперервними військовими операціями. Каральними заходами внутрішні війська МГБ завдали підпіллю чергового важкого удару, але й влада зазнавала дошкульних ударів. Запланована на 1947 – першу половину 1948 р суцільна колективізація західноукраїнського села з тріском провалилася (2 313 колгоспів (14,6% селянських господарств)).

На нараді партійних і силових керівників 23 квітня 1948 р. у Львові дійшли висновку про необхідність вивести гарнізони з населених пунктів і зменшити кількість військових операцій, оскільки вони були неефективними у боротьбі з невитками і мобільними групами партизан. Натомість вирішено активізувати роботу чекістсько-пошукових груп. Передбачалося посилити діяльність агентури, зосередитися на виявленні та ліквідації керівних центрів визвольного руху. Прийнято рішення про широке використання спецгруп і агентів-бойовиків, які діяли під виглядом повстанців, а також про депортацію на схід СРСР мешканців тих сіл, де будуть зафіксовані «бандпрояви».

Попри колосальні втрати визвольний рух не складав зброї. У 1948 р. повстанці здійснили 1451 операцію. При цьому збройне підпілля активно заявило про себе у Житомирській, Київській, Кам'янець-Подільській, Берестейській та Чернігівських областях. Їхня діяльність створювала у більшовиків почуття невпевненості.

Патриляк І.: У зв'язку зі складною ситуацією (збільшення радянської агентури, великі втрати, особливо серед керівного складу, поширення хвороб) підпілля звернуло головну увагу на агітацію і пропаганду. Кількість бойових акцій суттєво зменшилася. Зі свого боку радянська влада активізувала свою діяльність. Їй вдалося посилити свої позиції на селі. Методи заручництва і колективної відповідальності, до яких вдавалася радянська влада, паралізували бойову діяльність підпілля.

Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія: Радянська влада поступово посилювала морально-психологічний тиск на повстанців та їх прихильників. 5 вересня 1949 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях УРСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп». 28 грудня 1949 р. політбюро схвалило наказ міністра держбезпеки УРСР «Про непритягнення до карної відповідальності учасників залишків розгромлених українських націоналістичних банд у західних областях УРСР, які добровільно зголосилися до органів радянської влади з повинністю». Особлива увага зверталася на ліквідацію керівного складу націоналістичного підпілля. 5 березня 1950 р. героїчно загинув головний командир УПА, голова проводу ОУН в Україні Р. Шухевич.

Смерть Р. Шухевича, великі втрати командно-провідницьких кадрів на рівні округ, надрайонів і районів, значні труднощі підтримки зав'язків певним чим дезорганізували діяльність збройного підпілля, але це не зупинило прагнення повстанців і підпільників продовжувати антирадянську боротьбу. 8 липня 1950 р. пост командуючого УПА обійняв В. Коваль (В. Кук).

Литвин М.Р.: Митрополит А. Шептицький, який користувався безмежним авторитетом серед віруючих західних областей, помер у листопаді 1944 р. Це полегшило владі боротьбу з Українською греко-католицькою церквою, що підпорядковувалася Ватикану.

Паства УГКЦ сягала 4,3 млн. віруючих. Це була потужна церква, в якій налічувалося 3040 парафій. У 1939 р. вона об'єднувала 2950 священників, 1610 монахів і монахинь, 520 богословів, утримувала 10336 різних шкіл, серед них 56 вищих.

Кампанія проти УГКЦ розгорнулася за безпосереднім наказом Сталіна у березні 1945 р. Вона почалася із звинувачень її священників у пособництві гітлерівцям і «українським буржуазним націоналістам». 8 квітня у львівській обласній газеті «Вільна Україна» з'явилася написана стаття Я. Галана «З хрестом чи ножем», у якій висувалися сам такі звинувачення. Статтю одразу передрукували обласні газети всієї Західної України. Греко-католицьке духовенство сприйняло її як сигнал до розгортання репресій.

Восени 1943 р. Сталін зробив різкий поворот у політиці щодо Російської православної церкви (РПЦ). Було дозволено відкривати церковні приходи за потребою, створювати духовні навчальні заклади, видавати церковні книги, обрати патріарха. З таборів було звільнено вищих архієреїв РПЦ. Одночасно з цими заходами по лібералізації політики щодо церкви Сталін створив раду у справах РПЦ при уряді СРСР, на чолі якої поставив полковника держбезпеки Г. Карпова.

Реалізуючи вказівки на розгром УГКЦ, Карпов запропонував у листі до Сталіна від 15 березня 1945 р. такий план дій: а) утворити у Львові православну єпархію; б) надати єпископу цієї єпархії і всім священнослужителям право проводити місіонерську діяльність; в) організувати всередині уніатської церкви ініціативну групу, яка повинна була б продекларувати розрив з Ватиканом і закликати уніатське духовенство до переходу в православ'я. Отже, знаряддям для знищення УГКЦ була обрана Московська патріархія. Новий глава УГКЦ митрополит Йосип Сліпий під тиском влади розпочав переговори з адміністрацією патріарха Алексія. В ході переговорів виявилось, однак, що ніхто з архієреїв не бажає переходити в православ'я.

Марчук В.: 11 квітня 1945 р. органи НКВС заарештували митрополита Й. Сліпого, єпископів М. Будку, М. Чарнецького, Г. Хомишина, пізніше ще й єпископа Й. Коциловського. Ризикуючи життя, жоден з них не піддався спокусі перейти у православ'я. У березні 1946 р. Ієрархи УГКЦ були засуджені Військовим трибуналом на тривалі терміни ув'язнення за «зраду», «співпрацю з нацистами», «буржуазними націоналістами» та інші «злочини».

Згідно планів Кремля, 28 травня 1945 р. у Львові була створена Ініціативна група у складі керівника-настоятеля Преображенської церкви доктора філософії о. Г. Костельника, генерального вікарія Перемиської єпархії о. М. мельника і декана із Станіславської єпархії о. А. Пельвецького. Очевидно, ці діячі Церкви були змушені піддатися примусу і шантажу влади і органів безпеки. Адже о. Г. Костельник неодноразово висловлював антирадянські заяви у минулому, критикував політику Сталіна, засуджував комуністів

за голодомор 1932-1933 рр. Створення Ініціативної групи вважалося значним успіхом і важливим кроком у ліквідації ЦГКЦ.

Україна крізь віки: Ініціативна група звернулася до Раднаркому УРСР з декларацією, в якій заявила про свій вихід з-під юрисдикції Ватикану, про бажання возз'єднатися з православною Церквою. Та просила дозволу на проведення в західних областях відповідної пропаганди. 18 червня 1945 р. за вказівкою уряду діяльність Ініціативної групи була санкціонована уповноваженим Ради в справах Руської православної Церкви при РНК УРР П. Ходченком.

Литвин В.М.: На священників почали тиснути, щоб вони приєднувалися до Костельника. Навесні 1946 р. 997 з 1270 священників УГКЦ підписали заяви про приєднання до ініціативної групи. Ті, то не підписували такі заяви, висилалися з краю.

8-10 березня 1946 р. у Львові під контролем органів державної безпеки відбувся собор греко-католицького духовенства. Він прийняв рішення про возз'єднання з РПЦ і скасування Берестейської унії 1596 р. Після цього в Україну прибув патріарший екзарх Іоан з великою делегацією Московської патріархії. У Львівському соборі святого Юра він провів церемоніал возз'єднання з РПЦ.

Марчук В.: Церковний собор УГКЦ супроводжувався грубими порушеннями канонів церкви. Зокрема, без участі греко-католицьких єпископів. За дорученням Москви керували роботою Собору працівники Рад у справах РПЦ.

Литвин В.М.: Доля головного ініціатора «возз'єднання» Г. Костельника виявилася трагічною. 20 вересня 1948 р. його було вбито за загадкових обставин. Вбивця тут же наклав на себе руки.

Після ліквідації УГКЦ (насправді церква пішла у підпілля) в Галичині підручні Карпова взяли за греко-католиків Закарпаття. Однак створити в Мукачівській єпархії ініціативну групу не вдавалося завдяки протидії єпископа Т. Ромжі. На пропозицію М. Хрущова, яку підтримав Сталін, міністерство державної безпеки УНР організувало замах на єпископа. Було влаштовано дорожню пригоду, після чого важко пораненого Т. Ромжу привезли в Мукачівську лікарню, де йому зробили смертельний укол.

Україна: політична історія: Під тиском Москви Синод Сербської Церкви передав Мукачівську єпархію до РПЦ. У 1949 р. було завершено приєднання греко-католиків Закарпаття до РПЦ.

Марчук В.: За період ліквідації УГКЦ було репресовано 10 єпископів, 1400 священників і 800 монахів. Після нищівних ударів тоталітаризму Греко-католицька Церква на прикарпатських землях не загинула. Вона реорганізувалася у катакомбах і майже півстоліття служила українству підпільно.

II. Відбудова народного господарства. Соціально-економічний розвиток

Економічна історія України: У роки Другої світової війни економіка України зазнала величезних втрат. Масштабні воєнні операції, численні обстріли і бомбардування населених пунктів, а також не менш руйнівна, відверто грабіжницька політика окупаційної влади завдали величезних збитків господарству УРСР. За цей час було зруйновано 16,1 тис. промислових підприємств, у тому числі 599 заводів важкого і середнього машинобудування, 28 заводів металургійної і 25 коксохімічної промисловості, 882 шахти Донецького вугільного басейну, сотні підприємств інших галузей. За роки війни виведено з ладу 10 магістральних залізниць, 5,6 тис. залізничних мостів, 1,8

тис. вокзалів і станцій. Зруйновано 33 тис. приміщень шкіл, вузів, технікумів, науково-дослідних інститутів, 18 тис. медичних установ, багато театрів, музеїв, інших закладів культури. За офіційними даними, прямі матеріальні збитки, понесені Українською РСР, досягали 285 млрд руб. (у довоєнних цінах). Матеріальні втрати УРСР становили 42% від загальних збитків СРСР. Із цієї суми 106 млрд руб. припадало на державні підприємства й установи, 88,1 млрд – на особисте майно громадян, 6,2 млрд – на громадські організації республіки.

Дуже складною була проблема трудових ресурсів. Напередодні війни промислово виробничий персонал УРСР налічував 2,6 млн осіб, тоді як в 1945 р. Він становив лише 1,3 млн осіб. В районах республіки залишилося лише 17% робітників, тож місцеві органи влади широко залучали на виробництво жінок. Так, відразу після звільнення на шахтах тресту «Краснодонвугілля» постійно працювали понад 600 домогосподарок, стільки ж щоденно займалися відвантаженням вугілля.

Відмітною ознакою цього періоду стала посилена міграція населення, пов'язана, зокрема, з демобілізацією і поверненням евакуйованих і мобілізованих громадян. У червні 1945 р. розпочалося звільнення військовослужбовців, що торкнулося в першу чергу воїнів старших вікових груп. Як правило, більшість фронтовиків знаходила роботу, передусім в колгоспах і радгоспах. Значно складніше було інвалідам війни, які далеко не завжди могли влаштуватися на підприємства та в установи. Ще гірше розв'язувалися інші проблеми демобілізованих, зокрема забезпечення житлом чи надання належної медичної допомоги.

Уже в останні роки війни намітився перехід економіки СРСР на «мирні рейки». У 1945 р. частка цивільної продукції збільшилась до 60%, порівняно з 1942 р. – майже вдвоє. Почалася відбудова багатьох фабрик і заводів, було відновлено третину виробничих потужностей промисловості. Та все ж на час закінчення війни основні показники економічного розвитку республіки істотно відставали від довоєнних, а внутрішні господарські пропорції помітно змінилися. У промисловості УРСР частка виробництва засобів виробництва стала ще більшою, а частка виробництва предметів споживання відчутно скоротилася, ледь перевищуючи половину довоєнного рівня.

Влада надавала першочергове значення відновленню основних галузей важкої промисловості – паливної, енергетичної, металургійної та ін. У квітні 1945 р. Державний Комітет Оборони прийняв постанову «Про заходи по відбудові вугільної промисловості Донбасу», накресливши непросте завдання: довести до червня того ж року видобуток вугілля в регіоні до 100 тис. т на добу.

Чималі зусилля були спрямовані на відбудову нафтової промисловості. У Дрогобицькій і Станіславській областях відновилися робота частини нафтопромислів, газолінових і нафтоперегінних заводів. Значна увага зверталася на відродження електроенергетики, насамперед її флагмана – Дніпровської гідроелектростанції. У березні 1944 р. сюди прибули перші робітники, які розпочали відбудову найбільшої в Європі електростанції. Навесні 1945 р. на Дніпрогесі працювало вже майже 11 тис. робітників, численні замовлення для цього об'єкта виконували 120 підприємств СРСР. Почалося відновлення найбільших теплових електростанцій – Зуївської, Штерівської, Північнодонецької, Курахівської. Попри безліч труднощів і проблем, поволі ставали з руїн електростанції окремих заводів. У розвитку важкої промисловості вагоме місце відводилося металургійній промисловості та її сировинній базі. Відразу після звільнення східних областей республіки ДКО ухвалив низку рішень, спрямованих на відбудову Криворізького залізорудного та Нікопольського марганцевого басейнів. Сюди було

повернуто робітників, які раніше працювали на місцевих шахтах. Влада заборонила мобілізувати з Криворіжжя людей і автомобільний транспорт, встановила підвищені норми постачання продовольчими і промисловими товарами гірників (такі ж норми постачання визначили для робітників і спеціалістів Донбасу). На весну 1945 р. в УРСР діяли 14 доменних і 35 мартенівських печей, 38 прокатних і трубних станів, два бесемерівських конвертори. Таким чином вдалося відновити довоєнні потужності з виробництва чавуну на 23%, сталі – на 23%, прокату – на 29,5%. Тоді ж було зроблено перші кроки з відбудови інших галузей промисловості, в тому числі хімічної, машинобудівної тощо. У 1945 р. випуск продукції хімічної промисловості УРСР становив 23% довоєнного рівня.

На рубежі 1945-1945 рр. було ліквідовано союзні наркомати танкової промисловості, боеприпасів, мінометного озброєння і утворено наркомати транспортного і сільськогосподарського машинобудування, машинобудування і приладобудування.

У березні 1946 р. Верховна Рада СРСР ухвалила Закон про четвертий п'ятирічний план на 1946-1950 рр. Його основні завдання полягали в тому, щоб «відбудувати постраждалі райони країни, відновити довоєнний рівень промисловості і сільського господарства і потім перевищити цей рівень». Потрібно було насамперед забезпечити відбудову й розвиток важкої промисловості та залізничного транспорту, а також добитися піднесення сільського господарства і виробництва предметів споживання, що дозволило б перевершити довоєнний рівень національного доходу і народного споживання, здійснити дальший технічний прогрес у всіх галузях господарства, досягнути високих темпів соціалістичного нагромадження. За планом, на 1950 р. передбачалося збільшити, порівняно з довоєнним, обсяг валової продукції промисловості на 48%, вантажообіг залізничного транспорту – на 28%, роздрібну торгівлю – на 28%, сільськогосподарське виробництво – на 27%.

У серпні 1946 р. на восьмій сесії Верховної Ради УРСР було ухвалено «Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства Української РСР на 1946-1950 рр.». Він розроблявся на основі контрольних показників, визначених для України союзним планом четвертої п'ятирічки. При цьому традиційно наголос робився на важкій індустрії, на відбудову якої спрямовувалися найбільші кошти. Такий підхід закріпив суттєві диспропорції в розвитку господарства УРСР, насамперед між промисловістю і сільським господарством, а також промисловістю групи А і групи Б.

За четвертим п'ятирічним планом передбачалося відродження вугільної промисловості Донбасу і чорної металургії Півдня, електроенергетики і машинобудування, хімічної промисловості, будівельної індустрії, залізничного транспорту. Обсяг усього промислового виробництва планувалося збільшити порівняно з 1940 р. на 3%. На відбудову господарства УРСР виділялося 4,9 млрд. руб. За 1946-1950 рр. загальний обсяг капіталовкладень в господарство УРСР становив 6,7 млрд. руб, тобто 19,2% від загальносоюзних. Спрямовано на відродження промисловості 55,6%, розвиток транспорту і зв'язку – 10,9%, на сільське господарство 6,5%, решта на все інше.

Щоб розв'язати проблему робочої сили, органи влади розпочали трудові мобілізації, які нерідко проводилися примусовими методами. Помітно розширилася підготовка робітничих кадрів у ремісничих, залізничних училищах і школах фабрично-заводського навчання. Чимало молоді працювало на відбудові шахт і заводів за путівками комсомолу.

Хоча перший рік четвертої п'ятирічки виявився вкрай складним, протягом 1947 р. відставання від визначених завдань вдалося подолати. Відбудова промисловості України йшла досить успішно. За 1946-1950 рр. було відбудовано 129 найбільш зруйнованих шахт, закладено 60 нових шахт. Разом з тим продуктивність праці залишалася низькою. У 1947-1948 рр. було відкрито перші вугільні пласти у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні. Згодом тут почалося будівництво шахт. Відбудовувалася нафтова промисловість Прикарпаття. Проведено значну роботу щодо відбудови електроенергетики. На кінець п'ятирічки на повну потужність запрацювала Дніпровська ГЕС. Відбудовувалися металургійні підприємства (Азовсталь, Запоріжсталь та ін.). Стали до ладу об'єкти машинобудування (Харківський тракторний завод, Київський завод «Большевік»).

Значні кошти були спрямовані на індустріалізацію західних областей УРСР. Відбувалася реконструкція традиційних галузей промисловості: нафтової і газової (Львівщина), лісова і лісопильна (Закарпаття). Водночас створювалися підприємства інших галузей, у т.ч. приладобудівної, машинобудівної, металообробної у Львівській області, лісохімічної і ливарної – у Закарпатській області. У Львові, який став головним промисловим центром західних областей, почали діяти заводи телеграфної апаратури, сільськогосподарських машин автотранспорту, електроламповий і інструментальний. У краї було споруджено чимало підприємств хімічної промисловості, будівельних матеріалів, легкої промисловості та ін.

Відбудова підприємств, що випускали товари народного споживання, йшла значно повільніше. У 1950 р. обсяг валової продукції легкої промисловості УРСР порівняно 1940 р. становив 79%, харчової промисловості – 80%.

Офіційні підсумки четвертої п'ятирічки мали цілком оптимістичний вигляд. В Україні обсяг промислового виробництва перевищив довоєнні показники на 15%. Проте вчені ставлять під сумнів наведені цифри. За офіційними даними, в 1946-1950 рр. промислове виробництво в УРСР зростало темпами, яких ні до цього, ні пізніше досягнути не вдалося – понад 30% на рік.

Певну роль у господарському житті відігравали військовополонені. За участі цього «спецконтингенту» здійснювалася відбудова заводів Азовсталь, Запоріжсталь та ін. Проте згідно міжнародним домовленостям до 1950 р. було репатрійовано більшу частину німецьких військовополонених. Певну роль у відбудові і дальшому розвитку радянського господарства відіграло залучення репарацій.

Україна крізь віки: Особливо скрутне становище склалося в сільському господарстві України. За роки війни значно підірвана матеріальна база виробництва. Парк тракторів і комбайнів скоротився приблизно на половину, вантажних автомобілів – більш як у 6 разів. На селі гостро стояла проблема робочої сили: серед працездатного населення 80%. Становили жінки, широко застосовувалася дитяча праця. Істотно зменшилися посівні площі, врожайність і валові збори сільськогосподарських культур. У 1945 р. посівна площа в колгоспах УРСР ледве перевищувала 60%, у радгоспах – 20% довоєнної, урожайність зернових сягала лише 7 центнерів з гектара (у 1940 р. – 12,4). Валовий збір зернових культур становив 46,9%, картоплі – 66,6%, цукрового буряка – 26,1%, соняшника – 43,7%, овочів – 51,7% довоєнного рівня.

Водночас помітно скоротилося поголів'я худоби. На початку 1946 р. поголів'я ВРХ становило 75,6% довоєнного, свиней – 31,6%, овець і кіз – 49,9%, коней – 42,9%. Поступалася довоєнному рівню продуктивність худоби, колгоспам і радгоспам не вистачало породистих і племінних тварин. Надзвичайно важким залишалося

матеріальне становище селянства, яке працювало за символічні трудовні. Попри всі ці проблеми, на розвиток сільського господарства виділялися значно менші кошти, ніж на піднесення важкої індустрії. За роки четвертої п'ятирічки вони становили, разом із внесками колгоспників, лише 15% загальних капітальних вкладень. Більше того, аграрний сектор знову став джерелом відбудови промисловості й подальшої надмірної індустріалізації радянського суспільства.

Історія України: нове бачення: На кінець 1945 р. в Україні діяли 27,5 тис. колгоспів, 784 радгоспи, 1277 МТС, але в організаційно-господарському відношенні вони ледь животіли. Протягом 1947-1948 рр. у сільські райони та села з міст і промислових центрів України було направлено 17 тис. спеціалістів на керівні посади, 18 тис. агрономів, зоотехніків, ветеринарних лікарів. У сільське господарство повернулося близько 1,3 млн. солдатів і офіцерів.

Виснажене війною і сталінською феодалною системою управління, українське село в другій половині 1946 р. почало переживати новий голод, якому передувала катастрофічна засуха. Почали повторюватися жахливі картини 1932-1933 рр.

Економічна історія України: Щоб «стимулювати» працю українського селянства, Верховна Рада СРСР ухвалила 21 лютого 1948 р. Указ «Про виселення з Української РСР осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський, паразитичний спосіб життя». Він стосувався колгоспників, що не виробляли мінімуму трудовнів, а також мешканців села, які не були членами колгоспу.

Станом на 1 червня 1948 р. в Україні було проведено 8 тис. зборів колгоспників і мешканців сіл. На зборах винесено майже 8,8 тис. громадських вироків про виселення селян у віддалені райони країни, а також 23,9 тис. попереджень колгоспникам.

У липні 1948 р. Президія Верховної Ради СРСР ухвалила закон, згідно з яким ухвалила «здійснити деяке збільшення ставок сільськогосподарського податку». Селянство змушене було сплачувати грошові податки відповідно до розмірів прибутків, отримуваних з кожної голови худоби, кількості фруктових дерев, площі посів тощо. Тому селяни почали позбуватися корів та іншої худоби, вирубувати плодові дерева, а в решті – згортати свої підсобні господарства. В кінцевому підсумку це завдало шкоду усьому сільському господарству країни.

Україна крізь віки: Цими ж роками розгорнувся процес колективізації сільського господарства західних областей України. Соціалістичні перетворення здійснювалися за сценарієм, докладно відпрацьованим у попередній період. У середині 1950 р. колгоспи західного регіону України об'єднували 93%, а всередині 1951 р. – понад 95% селянських господарств.

Загальні підсумки четвертої п'ятирічки в галузі сільського господарства виявилися значно скромнішими, ніж очікувалось. У 1950 р. валова продукція сільського господарства України становила 91% довоєнного рівня. Не вдалося перевищити довоєнні показники з виробництва зернових культур. У 1950 р. їх валовий збір становив 20,4 млн. тонн, тоді як останнього передвоєнного року – 26,4 млн. тонн. Урожайність зернових сягла в середньому 8,3 центнера з гектара (у 1940 р. – 12,4). Не виправдало сподівань розширення посівів ярової пшениці. Значно менше, в порівнянні з довоєнним періодом, збирали круп'яних культур і овочів. Не було повністю відновлено поголів'я корів, свиней, коней. Поступалося довоєнному рівню виробництво основних продуктів тваринництва. Частка колгоспів і радгоспів у виробництві багатьох видів сільськогосподарської продукції залишалася дуже низькою.

Завдяки зусиллям українського селянства протягом четвертої п'ятирічки сталися окремі господарські зрушення: було перевищено довоєнні показники у виробництві цукрових буряків, жита, кукурудзи, м'яса, яєць; до рівня 1940 р. наблизилося виробництво молока і картоплі. Проте загалом сільське господарство залишалося вкрай занедбаному стані.

Економічна історія України: Завдані війною руйнування значно загострили соціальні проблеми. Сотні тисяч людей жили в землянках, бараках і підвальних приміщеннях. Не вистачало харчів, одягу, інших предметів першої необхідності. Продовжував діяти механізм «мобілізації коштів населення», запроваджений урядом на початку війни. Він передбачав збільшення сільськогосподарського податку, прибуткового податку з населення, підвищення цін на горілку, тютюн, деякі інші товари, введення нового податку на холостяків і малосімейних і т. п. Заохочувалися внески громадян у фонд оборони і проводилися підписки на державні позики, які на ділі не мали декларованого добровільного характеру і дозволяли збирати в бюджет держави величезні кошти.

Відмітною ознакою того періоду стала посилена міграція населення, пов'язана з демобілізацією і репатріацією радянських громадян. Влітку 1945 р. розпочалося масове звільнення військовослужбовців. У зв'язку із закінченням війни було ліквідовано воєнний податок, що справило позитивний вплив на рівень життя населення.

У заключний період війни і перші повоєнні роки гостро стояла проблема розмінування населених пунктів, а також колгоспних полів, лісових масивів, доріг та ін. Уся територія України була густо нашпигована мінами, снарядами, бомбами, які становили серйозну небезпеку для населення. Тому в різних областях УРСР нерідко траплялися випадки підризу на мінах людей.

Після війни спостерігалось зростання кримінальної злочинності. За даними органів міліції, з 1 січня 1944 р. по 1 жовтня 1945 р. в УРСР було порушено майже 87 тис. кримінальних справ, по яких притягнуто 122 тис. осіб. За цей період заарештовано 66,9 тис. осіб, засуджено – 46,3 тис.

У перші повоєнні роки в зруйнованій і безжально пограбованій окупантами Україні не вистачало всього – харчів, одягу, взуття тощо. Продовжувала діяти карткова система розподілу продовольчих і промислових товарів, населення перебувало на централізованому нормованому постачанні. Державне постачання хлібом за картками поширювалось на робітників і службовців промислових підприємств і будов, організацій та установ (разом із членами сімей), на дитячі будинки і лікарні, будинки інвалідів. Централізовано постачалися хлібом представники сільської інтелігенції – вчителі, лікарі, працівники районних підприємств і установ та ін. Однак карткова система не поширювалась на колгоспників. Хліб за картками також одержувало населення, евакуйоване з окупованих територій. Норми постачання хлібом та іншими продуктами були диференційовані, насамперед за галузями господарства.

14 грудня 1947 р. вийшла постанова Ради міністрів СРСР і ЦК ВКП(б) «Про проведення грошової реформи і відміну карток на продовольчі та промислові товари». Обмін грошей здійснювався в ощадкасах, поштових відділеннях, на великих підприємствах і т. п. Старі грошові знаки обмінювалися на нові у співвідношенні 10:1, розмінна монета обміну не підлягала. Обмін проводився протягом одного тижня – з 16 по 22 грудня. Особливих втрат від реформи зазнали вкладники ощадних кас, оскільки переоцінці не підлягали лише найменші вклади – до 3 тис. руб. Певні збитки населення понесло також через так звану конверсію облігацій державних позик: облігації минулих

позик обмінювалися на облігації нової позики. у співвідношенні 3:1 (за винятком облігацій позики 1938 р., які обмінювались у співвідношенні 5:1). Грошова реформа мала відверто конфіскаційний характер, у дусі радянської традиції перерозподілу власності, що офіційно обґрунтовувалося необхідністю обмеження «спекулятивних грошових нагромаджень».

Одночасно з проведенням грошової реформи, тобто з 16 грудня 1947 р., скасовано карткову систему постачання. Ліквідовано пайкові й комерційні ціни і запроваджено єдині державні роздрібні ціни на продовольчі і промислові товари. Щоправда, новий рівень єдиних державних роздрібних цін на продовольчі і промислові товари перевищував довоєнний утрое.

У той же час вилучення в процесі реформи значної кількості грошей і, отже, скорочення загальної купівельної спроможності викликало необхідність і створювало можливість зниження цін на товари. У 1948 р. державні роздрібні ціни стали на 17% нижчі за рівень цін, який існував напередодні реформи. На кінець четвертої п'ятирічки роздрібний товарообіг державної і кооперативної торгівлі в СРСР дещо перевищив довоєнний рівень, а в Україні досягнув 97% від рівня 1940 р.

Тривала «мобілізація коштів населення» за допомогою державних позик: у травні 1946 р. розміщено Першу позику відбудови і розвитку народного господарства на суму 21,8 млрд руб., 1947 р. – Другу позику на 22,5 млрд руб., 1948 р. – Третю позику на 22,6 млрд руб., 1949 р. – Четверту позику на 23,8 млрд, 1950 р. – П'яту позику на 27 млрд руб., усі на 20 років. Влада постійно підкреслювала добровільний принцип проведення акції, хоча насправді партійні і радянські органи чинили значний адміністративний тиск на громадян. Облігації випускалися вартістю в 500, 200, 100, 50 і 25 руб. Традиційно керівники підприємств і установ добивалися від робітників і службовців підписки на позику в розмірі їхньої місячної зарплати. Щороку облігації позики брали участь у двох тиражах розіграшів. Держава зобов'язувалась погасити свій борг, тобто викупити у населення облігації, які не виграли в розіграшах, протягом 20 років.

До літа 1948 р. вдалося повністю відселити людей із землянок в Одеській, Миколаївській, Херсонській, Львівській, Дрогобицькій і Тернопільській областях. У серпні того ж року вийшов указ Президії Верховної Ради СРСР, який надавав право громадянам на придбання чи будівництво індивідуальних житлових будинків «на один або два поверхи з числом кімнат від однієї до п'яти включно». За роки четвертої п'ятирічки в містах і робітничих селищах республіки було відновлено і побудовано 13 млн кв. м житла, в сільській місцевості зведено 950 тис. житлових будівель. На початку 50-х рр. житловий фонд України перевершив довоєнний, однак житлова проблема залишалася надзвичайно гострою.

У процесі відбудови поліпшувалися побутові умови життя людей. У містах було відновлено системи водопостачання і каналізації, відкривалися нові автобусні маршрути, трамвайні і тролейбусні лінії. У 1948 р. введено в дію газопровід Дашава – Київ. За роки четвертої п'ятирічки доволі швидкими темпами проходила газифікація окремих міст. Саме після закінчення війни в Україні (до речі, вперше в Радянському Союзі) почалося використання зрідженого газу в балонах, що також полегшувало побут пересічних громадян.

У березні 1951 р. в газеті «Правда» з'явилася стаття М. Хрущова «Про будівництво і благоустрій в колгоспах». У ній пропонувалось ліквідувати дрібні села і створити великі колгоспні селища, щоб «наблизити побут колгоспників до умов міського життя». У кожному селищі мали бути школа, клуб, лікарня, магазин, лазня, дитячий садок, будинок

сільськогосподарської культури тощо. Автор статті твердив, що стара назва населених пунктів – «село» вже не задовольняла колгоспників. Він посилався на досвід України, де нові великі села стали називати «агромастами». Перші такі «агромасти» чи «колгоспні селища» були закладені в колгоспах ім. Сталіна Генічеського району Херсонської області, ім. Сталіна Черкаського району Київської області, ім. Хрущова Охтирського Сумської області. Однак ідея агроміст, висунута М. Хрущовим, викликала негативну реакцію.

За перше післявоєнне десятиріччя помітні зрушення сталися в системі охорони здоров'я. На кінець четвертої п'ятирічки в лікарняних установах України налічувалось 194,2 тис. лікарняних ліжок, тобто на 33,2 тис. більше, ніж напередодні війни. У 1950 р. в УРСР працювало 51,7 тис. лікарів різних спеціальностей і 136,4 тис. осіб середнього медичного персоналу, що перевищувало довоєнні показники відповідно на 46 і 34%. За цей період вдалося відновити мережу жіночих і дитячих консультацій, а також дитячих поліклінік.

III. Освіті на культурно-мистецькі процеси

Відродження культурного життя в Україні у повоєнні роки проходило з великими труднощами. В умовах, коли на перший план виходили відбудова важкої промисловості та нарощування військового потенціалу, на культуру не вистачало коштів (*Авм*).

Україна крізь віки: Переможне завершення війни знаменувало собою зміну ставлення до національно-культурних потреб народів. Із культурно-ідеологічної сфери зникає українська національна фразеологія, яку поступово замінює радянська, загальносоюзна. Було взято чіткий курс на провінціалізацію української культури.

Після визволення території України від гітлерівських окупантів розпочалося відновлення зруйнованих під час війни шкіл, інститутів, закладів культури, наукових установ. В 1944-1950 рр. у республіці побудовано, або частково відновлено 1669 шкіл на півмільйона учнівських місць. Однак шкільна мережа не задовольняла наявних потреб. Значна кількість цих закладів, особливо в сільській місцевості, розміщувалася в мало пристосованих для занять приміщеннях. Школи постійно відчували гостру потребу в підручниках, зошитах, обладнанні. У 1950/51 навчальному році загальний книжковий фонд шкільних бібліотек становив 17 млн. примірників. Труднощі спричинили швидке зростання кількості вечірніх шкіл, особливо в містах. Були засновані курси для дорослих, професійні заочні школи. У 1953 р. здійснено перехід до обов'язкової семирічної освіти.

Внаслідок проведеної після війни реорганізації кількість вищих навчальних закладів в УРСР зменшилася, тоді як кількість студентів зросла. Щоправда, майже половина з них навчалася на заочних і вечірніх відділеннях, що загалом негативно впливало на рівень фахової підготовки. Серйозним гальмом у розвитку загальноосвітньої та спеціальної школи була заідеологізованість навчально-виховного процесу, закостенілість його форм і методів.

На засадах радянської політики формувалася освітня система в Західній Україні. У перші повоєнні роки дві третини вчителів були визнані недостатньо кваліфікованими для викладання в радянських школах і мали пройти «ідеологічну перепідготовку». До початку 50-х рр. у Західну Україну було переведено понад 35 тис. вчителів зі Східної України. Галичина, Волинь і Буковина малий найвищий відсоток українських шкіл – понад 93%.

Тут було створено 22 інститути, в більшості з українською мовою викладання. Однак уже в кінці 40-х – на початку 50-х рр., її почали замінити російською. У 24 вищих навчальних закладах Західної України навчалося близько 24 тис. студентів денного і 9 тис. заочного відділень.

У листопаді 1945 р. було вирішено створити в складі АН УРСР сільсько-господарське відділення. В 1952 р. з відділу фізико-хімічних і математичних наук виокремився відділ фізико-математичних наук. Розширилася мережа науково-дослідних установ. Якщо в 1945 р. їх налічувалося 267, то в 1950 – 462, зокрема більше 30 академічних інститутів. Серед новоутворених були харківські інститути – радіофізики та електроніки, фізико-технічний низьких температур; львівські – машинознавства та автоматики, суспільних наук, геології, корисних копалин, київські – металофізики, металокераміки і спецсплавів та ін. Зміцнювалася, хоча й повільно, матеріально-технічна база науково-дослідних установ. Зростав їх кадровий потенціал.

У 1946 р. після смерті О. Богомольця президентом АН УРСР був обраний учений біолог О. Палладін. Зусилля вчених спрямовувалися передусім на розв'язання актуальних проблем індустріального розвитку, створення нових видів озброєнь і техніки, на реалізацію «плану перетворення природи». Попри всі труднощі морально-психологічного порядку, некваліфіковане втручання в наукове життя партійних і державних чиновників, репресії, українські вчені збагатили науку багатьма фундаментальними розробками винаходами і відкриттями. Зокрема, чимало зробили вони для розвитку ракетної техніки, космонавтики. Глибоку повагу як конструктор здобув винахідник першого радянського турбореактивного двигуна, академік А. Люлька.

Значними були досягнення математичних наук. Так, наприкінці 40-х рр. під керівництвом М. Лаврентьєва було створено новий напрям у теорії функцій – теорію квазіконформних відображень. Широкі дослідження проводилися у галузі квантової теорії поля, теорії ймовірності, обчислювальної машинної техніки. Під керівництвом С. Лебедева в Інституті електротехніки в 1948-1950 рр. було виготовлено першу в Європі електронну цифрову обчислювальну машину. З 1949 р. в Інституті фізики під керівництвом М. Пасічника розгорнулися дослідження в галузі фізики ядерного ядра. Металургію атомної енергетики, ядерну фізику надвисоких та середніх енергій, фізику наднизьких температур, радіофізику успішно розвивали науковці Харківського фізико-технічного інституту АН УРСР. Розроблені й впроваджені в виробництво технологія одержання надміцного чавуну, електрозварювальні прилади, нові, більш сучасні врубкові машини й вугільні комбайни.. з 1948 р. розпочалися дослідження в галузі порошкової металургії. Б. Патон теорію автоматів дугового зварювання, що допомогло розробити технології напівавтоматичного зварювання під флюсом. Значним технічним досягненням стала побудова в 1953 р. найбільшого в світі суцільно зварювального моста через Дніпро в Києві.

Позитивні результати були досягнуті в галузі хімічних наук. В інституті фізичної хімії ім. Л. Писаржевського 1949 р. вперше одержано важкий азот. Директор інституту О. Бродський з своїми учнями розробив теорію розділення ізотопів, створив методи концентрування важкої води.

В УРСР проводилися дослідження в галузі сільськогосподарських, біологічних та медичних наук, у вивченні та використанні гідроенергетичних ресурсів республіки. Діяльність вчених спрямовувалася на виведення нових зернових і технічних культур, високопродуктивних порід худоби, застосування нових добрив та вдосконалення

методів обробки ґрунтів. Значної шкоди розвитку біологічних наук завдала «лисенківщина». В 1947-1948 рр. відновилися переслідування генетиків.

Зміцнювала свої позиції археологічна наука. Однак недостатнє фінансування та брак технічних можливостей вели до втрат величезної кількості археологічних пам'яток. У 1945 р Інститут археології АН УРСР очолив академік П. Єфименко. Його фундаментальна праця «Первісне суспільство» (1953 р.) здобула великий авторитет автору.

Певні результати були досягнуті економістами, літературознавцями, мовознавцями, етнографами, мистецтвознавцями, філософами, правознавцями. Робота останніх зосереджувалася у новоствореному в 1946 р. Інституті філософії та секторі держави і права (1949 р.). Літературознавці досліджували творчість українських класиків і письменників радянської України. Науковцями вдалося зібрати рукописи Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Коцюбинського та ін. було продовжено видання десятитомника Т. Шевченка. В 1949 р. розпочато видання 20-томного зібрання творів І. Франка. На початку 50-х було видано повне зібрання творів І. Котляревського, підготовлено 5-томник Лесі Українки. В літературознавстві плідно працювали О. Дорошкевич, А. Шамрац, Ю. Меженко, Є. Кирилюк, М. Возняк, І. Пільгук, О. Білецький та ін. В Інституті мовознавства, з 1945 р. носить ім'я О. Потебні, тривали дослідження фонетичної системи, граматичної будови складу сучасної української літературної мови, збиралися матеріали для атласу української мови. Вчені-мистецтвознавці досліджували теорію та історію образотворчого мистецтва України, музики, театру, кіно.

Історія України: конспект лекцій: Центральними проблемами основної маси творів мистецтва в післявоєнні роки були проблеми людини та її виробничої діяльності, подвигу радянських народів у Великій вітчизняній війні, моралі, боротьби за мир, за визволення народів, інтернаціональної солідарності трудящих у цій боротьбі. Усі митці зобов'язані були творити в рамках соціалістичного реалізму.

Післявоєнне десятиріччя характеризується животворними процесами в галузі мистецтва. Пожвавилася театральне життя. Провідними театрами України є академічні драматичні театри ім. І. Франка в Києві, ім. Т. Шевченка в Харкові та М. Заньковецької у Львові, Київський і Львівський театри опери і балету.

Незважаючи на всі труднощі, неухильно збагачувалося музичне мистецтво України. Кращі українські опери посіли місце в репертуарі багатьох театрів країни, а такі опери, як «Молода гвардія» Ю. Мейтуса, «Богдан Хмельницький» К. Данькевича, стали відомими за межами Радянського Союзу.

Кіномистецтво на Україні в перше десятиріччя після війни було представлено лише роботами Київської кіностудії, яка щорічно випускала один – два фільми. Користувалися популярністю «Третій удар» І. Савченка, «Подвиг розвідника» і «Щедре літо» Б. Барнета, «У далекому плаванні» та «Голубі дороги» Б. Брауна. У 1950 р. на екрани вийшов останній фільм-шедевр видатного українського кінорежисера І. Савченка «тарас Шевченко». Фільм увійшов до золотого фонду кіномистецтва світу.

Основною темою образотворчого мистецтва в післявоєнні роки був героїзм Великої Вітчизняної війни. Подвигу радянських людей присвятили свої картини Т. Яблонська «Ворог наближається», В. Овчинников «Бабин Яр», П. Сулименко «Прапор перемоги» та ін. Поряд з воєнною тематикою дедалі вагоме місце посідали події історичного минулого, мирна праця народу в післявоєнні роки, образи сучасників та ін.

Литвин В.М.: Перший повоєнний з'їзд Союзу письменників України відбувся у 1948 р. У цей час у складі СПУ налічувалося 263 літератори. Своїм головою вони обрали М. Бажана. На загальному тлі своїм яскравим талантом виділялися О. Гончар і

М. Стельмах. Роман Гончара «Прапорonosці» здобув популярність серед найбільш широких читацьких кіл. Сподобався він і Сталіну: перша і друга частини трилогії були відзначені Сталінською премією за 1947 р., а третя частина – за 1948 р. Роман М. Стальмаха «Велика рідня» розкрив талант письменника як майстра епічних творів. У післявоєнні роки нові поетичні збірки надрукували М. Рильський, П. Тичина, В. Сюзюра, М. Бажан, А. Малишко, П. Усенко, С. Олійник.

Українська культура: У повоєнний відбудовний період зберігається принцип регулярного планування міст. За таким принципом створено новий архітектурний ансамбль Хрещатика в Києві, збудований у стилі українського модерну з активним використанням декору та національних мотивів. Особливо виразні ансамблі Головної пошти. Адміністративні споруди мали пишний декор. Архітектура іноді нагадувала велику театральну декорацію.

История Украинской ССР: в 1950 р. в Україні функціонував 81 професійний театр. Великих успіхів досягли українські композитори в пісенному жанрі. Загальне визнання отримали твори Г. Верьовки, Г. Жуковського та ін. Великою популярністю користувалися виступи Державної капели «Думка», Державної капели бандуристів УРСР, Державного ансамблю танцю УРСР. Якщо в 1945 р. театри республіки відвідало 8,4. млн. глядачів, то в 1950 р. на 33 тис. спектаклях побувало вже 10,7 млн. чол. Поступово відроджувалася кіномережа, зміцнювалася її матеріальна база. На травень 1946 р. в Україні були повністю кінофіковані всі обласні центри, населення яких обслуговувало 98 кінотеатрів.

Визнання отримали такі твори образотворчого мистецтва як «Молодий Тарас Шевченко» Г. Меліхова, «Хліб» Т. Яблонської, «Господарі землі» А. Максименка.

III. ЗЯСУЙТЕ ЗМІСТ ТАКИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Агромація, антипатріоти, валова продукція, депортація, жданівщина, ідеологічна кампанія, індустріалізація, капіталовкладення, колективізація, космополітизм, НКДБ, НКВС, лисенківщина, МВС, МДБ, ОУН, репресія, УПА, УГКЦ, промисловість групи А, промисловість групи Б.

IV. ЯКУ РОЛЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ПОВОЄННОГО ПЕРІОДУ

1946 – 1953 РР. ВІДІГРАВАЛИ:

М. Бажан, О. Гончар, К. Данькевич, П. Єфименко, Л. Каганович, Г. Карпов, Г. Костельник, В. Кук, М. Лаврентьєв, С. Лебедєв, Ю. Мейтус, А. Максименко, А. Малишко, Г. Маліхов, Л. Мельников, О. Палладін, М. Пасічник, М. Рильський, Т. Ромжа, І. Й. Сліпий, Савченко, М. Стельмах, П. Тичина, М. Хрущов, Р. Шухевич, Т. Яблонська.

V. ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ПОСТАВЛЕНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ:

1. Дайте загальну характеристику суспільно-політичному життю України в повоєнний період. Які кроки були зроблені радянською владою для зміцнення становища комуністичної партії в перші повоєнні роки. Вкажіть динаміку змін в чисельності та соціальному і етнічному складі компартії в УРСР.
2. З'ясуйте, як поєднувалася в УРСР радянська та партійна влади? Які зміни відбувалися в вищих ешелонах української влади?
3. Яку роль радянською владою відводилося на повоєнні вибори? Чи мали вони демократичний характер?
4. Поясніть, чому сталінський режим у повоєнний період вдався до ідеологічних чисток? З'ясуйте сутність такої ідеологічної кампанії як «жданівщина». Яку специфіку вона мала в Україні?
5. З'ясуйте сутність і зміст ідеологічної кампанії в українській історичній науці.
6. Що собою представляли ідеологічні кампанії серед українських радянських письменників і поетів?
7. Як позначилася «жданівщина» на стан розвитку природничих наук?
8. Розкажіть, що собою представляла ідеологічна компанія проти «низько-поклонства перед Заходом» та «космополітизму».
9. Які плани щодо майбутнього протистояння після завершення війни з гітлерівською Німеччиною були відповідно у сталінського режиму на українського національно-визвольного руху?
10. Простежте, як розгорталося збройне протистояння радянської влади з ОУН-УПА в повоєнні роки. Які зміни відбулися в тактиці і методах боротьби протидіючих сторін в 1947-1948 рр., наскільки вони були успішними?
11. Розкрийте плани радянської влади щодо ліквідації УГКЦ. Яку роль в них відводилося Ініціативній групі греко-католицького духовництва? Як практично втілювалася ліквідація УГКЦ в Західній Україні? За яких обставин і як припинила свою діяльність УГКЦ в Закарпатті?
12. Охарактеризуйте становище народного господарства України на початок першої повоєнної п'ятирічки. Які перші кроки по його відбудові було зроблено?
13. Розкрийте плани відбудови й розвитку народного господарства УРСР в 1946-1950 рр.
14. На конкретних прикладах проілюструйте процес відбудови і розвитку промисловості УРСР у четвертій п'ятирічці. Які зміни відбулися в промисловому розвитку Західної України?
15. З'ясуйте, яке місце і роль у відбудові та розвитку промисловості відігравали військовополонені та «спецпоселенці». Наскільки реальними видаються офіційні підсумки першої повоєнної п'ятирічки?
16. Що собою представляло сільське господарство України на початок відбудовного періоду? Які заходи на законодавчому рівні були зроблені радянською владою для «стимулювання» праці на селі та отримання додаткових коштів? Чи вдалося досягти очікуваних результатів? Відповідь обґрунтуйте.
17. Покажіть зміни, що відбулися в сільському господарстві західноукраїнських областей. Зробіть загальні підсумки четвертої п'ятирічки в галузі сільського господарства УРСР.

18. Розкажіть про проведення радянською владою грошової реформи та ліквідацію карткової системи. Чи покращили вони становище громадян УРСР. Яке значення мала «мобілізація коштів населення» через організацію державних позик?
19. Що собою представляла ідея «агромаїст», як вона впроваджувалася? Які позитивні зрушення відбулися в соціальній сфері радянських українців, як покращилося їх життя і побут?
20. Охарактеризуйте зміни, що відбувалися в світній сфері УРСР.
21. З'ясуйте, як розвивалася у повоєнні роки українська наука? Яких значних успіхів вдалося досягти?
22. Простежте на конкретних прикладах розвиток українського мистецтва в повоєнний час.
23. Зробіть загальні висновки по темі.

ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Сергій ОЛІЙНИК

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА
КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1945-1953 РР.)**

Навчально-методичний посібник

Підписано 28.01.2025. Гарнітура «Cambria» Обл.-вид. арк. 1,92

Видавець і виготовлювач ПП Волощук